

کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
شماره ثبت: ۲۷۶۹۴۷۷
محل ثبت: تهران، خیابان ولیعصر

گذرراه های بدیل سوسیالیستی

مجموعه مقالات
ترجمه از آلمانی

مجموعه مقالات

مجموعه مقالات
ترجمه از آلمانی

اولین آوانویس

مجموعه مقالات
ترجمه از آلمانی

ترجمه شمال اطهاری

کامپوز

تهران، خیابان شریعتی، بالاتر از سه‌راه طالقانی،

خیابان نیرو، شماره ۷/۱، تلفن: ۷۷۶۲۶۳۷۹

گذرراه‌های بدیل سوسیالیستی

اریک اولین رایت

ترجمه‌ی کمال اطهاری

● ویرایش ادبی: علی قاسمی

● چاپ ۱۳۹۱ تهران ● شمارگان ۵۰۰ نسخه ● قیمت ۴۲۰۰۰ تومان

● صفحه‌آرا: مهیار قاسمی ● چاپ و صحافی: نازو

طراح جلد: مریم اسدی خونساری

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۱۷-۱-۱ ISBN 978-964-6917-94-1

همه حقوق محفوظ و نشر بزرگ ناشر محفوظ است Printed In Iran

سرشناسه	رایک اولین رایت، ۱۹۷۷ - م. Wright, Erik Olin
عنوان و نام پدیدآور	گذرراه‌های بدیل سوسیالیستی / اریک اولین رایت ؛ ترجمه‌ی کمال اطهاری.
مشخصات نشر	تهران: گامنو، ۱۳۹۸
فروست	اندیشه‌ی سیاسی معاصر.
مشخصات ظاهری	۲۲۳ ص.
شابک	۴۲۰۰۰ ریال ISBN 978-964-6917-94-1
وضعیت فهرست‌نویسی	فینیا
یادداشت: عنوان اصلی	کتاب حاضر ترجمه مقاله "Compass points towards a socialist alternative" و کتاب "How to Be a Socialist-Capitalist for the 21st Century" اثر اریک اولین رایت است.
موضوع	سرمایه‌داری -- تاریخ -- قرن ۲۱ م.
موضوع	Capitalism--History--21st century
موضوع	جنبش ضدجهانی شدن
موضوع	Anti-globalization movement
موضوع	سرمایه‌داری
موضوع	Capitalism
موضوع	سوسیالیسم
موضوع	Socialism
شناسه افزوده	اطهاری، کمال، ۱۳۳۰ - مترجم
رده‌بندی کنگره	HB۵۰۱
رده‌بندی دیویی	۳۳۰/۱۲۲
شماره کتابشناسی ملی	۶۰۹۸۲۸۴

فهرست

۹	مقدمه‌ی مترجم
۱۹	بدیل ضد سرمایه‌داری چگونه اخذ می‌شود
۱۹	درآمد
۲۵	فصل یک: چرا ضد سرمایه‌داری باید باشد
۲۸	سرمایه‌داری چیست؟
۲۹	زمینه‌های رودرویی با سرمایه‌داری
۳۳	بنیان‌های هنجاری
۳۴	برابری / دادگری
۴۰	دموکراسی / آزادی
۴۲	جماعت / هم‌بستگی
۴۷	فصل دو: شناخت و نقد سرمایه‌داری
۴۸	برابری / دادگری
۴۹	طبقه و استثمار
۵۰	رقابت و خطرپذیری
۵۰	رشد منقطع اقتصادی
۵۲	دموکراسی / آزادی
۵۶	جماعت / هم‌بستگی
۵۹	شک‌ورزی

فصل سه: گونه‌های ضد سرمایه‌داری ۶۳

- ۶۴..... منطق‌های راه‌بردی.....
- ۶۵..... خردکردن سرمایه‌داری.....
- ۶۹..... برچیدن سرمایه‌داری.....
- ۷۱..... رام کردن سرمایه‌داری.....
- ۷۶..... ایستادگی برابر سرمایه‌داری.....
- ۷۷..... گریختن از سرمایه‌داری.....
- ۸۰..... بیکرنده‌های راه‌بردی.....
- ۸۶..... فوئیس سرمایه‌داری.....

فصل چهار: متصدف فراتر از سرمایه‌داری ۹۳

- ۹۳..... سوسالیسم به مثابه‌ی دموکراسی اقتصادی.....
- ۹۶..... مفهوم قدرت پان سوسالیسم.....
- ۱۰۰..... ساختمان بلوک‌های اقتصاد رگراتیک سوسالیستی.....
- ۱۰۲..... درآمد پایه‌ی نامشروط.....
- ۱۰۴..... اقتصاد بازار تعاونی.....
- ۱۰۸..... اقتصاد اجتماعی و هم‌بستگی.....
- ۱۱۰..... دموکراتیک کردن بنگاه‌های کاپیتالیستی.....
- ۱۱۲..... بانک‌داری به مثابه‌ی خدمات عمومی.....
- ۱۱۴..... سازمان اقتصادی نابازار.....
- ۱۱۴..... عرضه‌ی دولتی کالاها و خدمات.....
- ۱۱۷..... تولید با همکاری هم‌ترازها.....
- ۱۲۰..... دانش مشاع.....
- ۱۲۲..... بازگشت به مسئله‌ی استراتژی.....

فصل پنج: ضد سرمایه‌داری بودن و نسبتش با دولت ۱۲۵

- ۱۲۶..... مسئله‌ی دولت سرمایه‌داری.....
- ۱۲۸..... تضادهای درونی دولت.....
- ۱۳۰..... کارکرد متعارض و چالش‌مند.....
- ۱۳۵..... دورنماها.....
- ۱۴۲..... دموکراتیک‌سازی دولت.....
- ۱۴۴..... تمرکززدایی با تواناسازی دموکراتیک.....
- ۱۴۵..... شکل‌های نوین مشارکت شهروندی.....

۱۴۶..... نهادهای نوین نمایندگی دموکراتیک.....

۱۴۷..... دموکراتیک کردن قواعد بازی انتخابات.....

فصل شش: عاملان دگرگون‌سازی..... ۱۴۹

۱۵۰..... فعالان جمعی برای فرسایش سرمایه‌داری.....

۱۵۲..... مسئله‌ی عاملیت جمعی.....

۱۵۳..... مفهوم «عاملیت».....

۱۵۵..... «ت»ها.....

۱۶۰..... منافع.....

۱۶۲..... ورزش‌ها.....

۱۶۳..... از هویت «منافع» ورزش‌ها تا عاملان جمعی.....

۱۶۴..... قایق آمدن «زنای» شناسی شده.....

۱۶۵..... ساختارهای طبقه‌ی «سخت».....

۱۶۷..... منابع رقابتی هویت.....

۱۷۰..... سیاست واقعی.....

گذرراه‌های بدیل سوسیالیستی..... ۱۷۷

۱۷۹..... (یک) وظایف علم اجتماعی رهایی‌بخش.....

۱۷۹..... شناخت و نقد.....

۱۸۱..... انکشاف بدیل‌ها.....

۱۸۶..... نظریه‌ای برای دگرگون‌سازی.....

۱۸۷..... (دو) نقد اصلی به سرمایه‌داری.....

۱۸۹..... (سه) اندیشه‌ی بدیل.....

۱۸۹..... روی کرد مارکس.....

۱۹۳..... روی کردی بدیل به بدیل‌ها.....

۱۹۴..... مفاهیم سوسیالیسم.....

۱۹۹..... (چهار) گذرراه‌های تواناسازی اجتماعی.....

۲۰۲..... سوسیالیسم دولتی.....

۲۰۷..... انتظام سوسیال دموکراتیک.....

۲۰۹..... دموکراسی انجمنی.....

۲۱۰..... سرمایه‌داری اجتماعی.....

۲۱۲..... اقتصاد اجتماعی.....

۲۱۵..... مشکلات قدرت اجتماعی.....

۲۱۷..... (پنج) دگرگون‌سازی.....

مقدمه‌ی مترجم

اریک آلین وایت (Erik Olin Wright)، جامعه‌شناس مارکسیست و رئیس پیشین انجمن جامعه‌شناسی آمریکا، در پی ابتلا به سرطان خون حاد در ۲۳ ژانویه ۲۰۱۹ در ۷۲ سالگی درگذشت. او متخصص در قشربندی اجتماعی و آینده‌پژوهی درباره‌ی بدیل سوسیالیستی سرمایه‌داری بود. وی فعالیت پژوهشی خود را با مطالعه درباره‌ی زنان در ایالات متحده آغاز کرد، پس از آن با نوشتن آثار متعددی مبتنی بر پژوهش‌های تجربی درباره‌ی طبقه و سرمایه‌داری، بحث طبقه را در جامعه‌شناسی اجراء کرد که در این زمینه به کتب مرجع تبدیل گشت. در ۱۹۸۴، دانشگاه مدیسون - ویسکانسین به وایت بنا به جایگاه تثبیت‌شده‌ی علمی‌اش، امکان همکاری با به تاسیس نهادی وابسته به بخش جامعه‌شناسی پردازد که وی نام «مرکز هیونز برای عدالت اجتماعی» را برای آن برگزید؛ هیونز نام همکار نام‌آورش بود که سرطان ریه باعث مرگ او شده بود. اکنون پس از مرگ وایت این مرکز به نام هر دو: Havens Wright Center for Social Justice نامیده می‌شود.

۱. برای نوشتن این مقدمه از منابع مختلفی بهره گرفته‌ام که در اینجا از پدیدآورندگانشان به دلیل نیاوردن نامشان پوزش می‌خواهم.

رایت این مرکز را تبدیل به مکان گردآوری کنش‌گران و پژوهش‌گرانی از رشته‌های مختلف برای پژوهش و هم‌اندیشی درباره‌ی واقعیات، عمل‌کرد و آسیب‌های جامعه‌ی موجود سرمایه‌داری، و اندیشیدن درباره‌ی بدیل آن کرد. یک ویژگی رایت این بود که هرگاه درمی‌یافت که عقاید قبلی‌اش دیگر فاقد اعتبار است، در آنها بازنگری می‌کرد؛ یا کنارشان می‌گذاشت. رایت نظریه‌پردازی انتزاعی نبود؛ و علاوه بر پژوهش‌های تجربی‌اش درباره‌ی طبقات، به‌طور مثال، قبل از انتشار کتاب *آرمان‌شهرهای واقعی*، ایده‌های خود را در بیش از پنجاه سخن‌رانی در هجده کشور مطرح کرد. عقاید وی به بحث گذاشته شد و در مجامعی آزاد و مشورتی، مورد گفت‌وگو قرار گرفت. بعد از انتشار کتاب نیز در مقام رئیس انجمن جامعه‌شناسی امریکا به این گفت‌وگو تسدوم بخشید. در دوران ریاستش بر انجمن جامعه‌شناسی امریکا نیز بحث محوری در این انجمن «دورنمای آرمان‌شهرهای واقعی» بود. از همین دست که مایکل بوراووی (Michael Burawoy) رئیس پیشین انجمن جامعه‌شناسان (در سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۱۴)، در سرنوشته‌ی یادش، رایت را «آرمان‌شهر‌گرای واقعی در نظر و عمل» خوانده است.

رایت در ایران برای جامعه‌شناسان و پژوهش‌گران رادیکال کاملاً شناخته شده است. از آثار او دو کتاب روی‌کردهایی به تحلیل طبقاتی، و طبقه، بحران و دولت، و چندین مقاله و گفت‌وگو به فارسی ترجمه شده است، حداقل دو پژوهش دکتری با ارزش نیز درباره‌ی نظریه‌ی طبقاتی نوشته شده است، و نویسندگان چندین اثر پژوهشی نیز کوشیده‌اند از اصول نظری وی در تحلیل طبقات در ایران بهره بگیرند.

من رایت را به‌عنوان نظریه‌پرداز مرجع در زمینه‌ی شناخت نظری-تجربی مفهوم طبقه، به‌طور غیر مستقیم می‌شناختم. توجهم به آثار رایت از آشنایی با عبارت آرمان‌شهر واقعی (real utopia) در آثار وی آغاز شد. پیش

ازین، هنگام ترجمه‌ی آناری از هائری لفور، با عبارت‌های آرمان‌شهر قابل تحقق (feasible utopia)؛ آرمان‌شهر آزمودنی (utopia experimental)؛ و اصلاحات انقلابی (revolutionary reform) آشنا شده بودم. هم‌چنان که از حدود سه دهه‌ی پیش، کتاب‌هایی چون اقتصاد سوسیالیسم قابل تحقق (The economics of feasible socialism) از آلک نوو را خوانده بودم، که "مدل سوسیالیسم بازار" به‌گونه‌ی چینی آن، از همین اثر الهام گرفته است. چنین کتاب‌هایی به همراه بسیاری از مقالات دیگر، مبنای برگزاری درس‌گفتارهایی در "رئسسه‌ی پرسش"، با عناوین اصلی «چگونه می‌توان تاریخ ساخت» و «گونه‌های سوسیالیسم» بود.

به عبارت دیگر، رویه‌ی من از فروپاشی اتحاد شوروی از یک‌سو، و موفقیت‌های اقتصاد چین از سوی دیگر، چه از لحاظ تجربی و چه نظری بر من کاملاً روشن شده بود. سوسیالیسم دولتی را نمی‌توان جایگزین سرمایه‌داری به شمار آورد. این هم‌رو بودن بود که مدل چینی سوسیالیسم بازار تنها پس از انقلابی که به‌طور مستقیم حزب کمونیست رهبری آن را بر عهده گرفته باشد و به پیروزی برسد، اجرا شدن است. اما این مدل اگر هم قابلیت جهان‌شمول بودن داشته باشد، از آنجا که در یک رودخانه نمی‌توان بیش از یک بار وارد شد، تکرارپذیر نیست. در آثار من هم که درباره‌ی سوسیالیسم مشارکتی و جماعتی و غیره می‌خواندم، آن‌قدر ابهام و ابهام‌درمیان بود که مدل بدیل معتبری از آنها بر نمی‌آمد. به علاوه، دریافت بودم که "نظریه‌ی وابستگی" (dependency theory) نیز دگرگونی‌های بررسی‌یافته است و در آن مدل ساده که به قصد بریدن وابستگی اقتصادی از امپریالیسم شکل گرفته بود، به بیان طنزآلود "سمیر امین" مانند رخت‌کشیدن به کرده‌ی ماه است، و دیگر امیدی بر نمی‌انگیزد. پس آیا باید به این حرف "لایب‌نیس" گردن نهاد که "این جهان، بهترین جهان ممکن است؟" مسلماً

از سوی دیگر هرچه از مدت پرداختنم به برنامه‌ریزی مسکن و برنامه‌ریزی فضایی (شهری و منطقه‌ای) می‌گذشت، بیش‌تر به ضرورت نهادسازی (institutional work) واقف می‌شدم، و دانستم که رسیدن به آن نیز بدون داشتن مدلی معتبر برای توسعه غیر ممکن است. باید دانست که نهادسازی دانشی است غیر از اثبات اهمیت نهادهای اجتماعی در اقتصاد توسط نهادگرایان جدید، که این یک تنها به کار مباحث نظری و نفی اصول انتزاعی اقتصاد نوکلاسیک می‌آید. نهادسازی دانشی است ایجابی، و موضوع آن فعالیت آگاهانه برای ایجاد، حفظ یا برچیدن نهادهاست. در نتیجه تسلط به این دانش، برای نوآوری در یک بنگاه گرفته، تا اجرای یک برنامه‌ی مسکن اجتماعی، تحقق یک طرح آمایشی؛ و یا برپایی یک بدیل سوسیالیستی ضروری است. هرچند در ایران غفلتی بزرگ و غیر قابل قبول از آموختن و به کارگیری آن شده، خوش‌بختانه در دهه‌های اخیر در ادبیات جهانی اقتصاد توسعه، تصوراتی اساسی و جامعه‌شناسی به موضوع نهادسازی بسیار پرداخته شده است. به تازگی نهادگرایان جدید (که مارکس را نهادگرای قدیم هم خوانده‌اند) در حوزه‌ی اقتصاد توسعه، بدون آنکه در پی اراییه بدیلی برای سرمایه‌داری باشند، به صورت نهادسازی توسعه پرداخته و آثاری ارزشمند منتشر کرده‌اند. واضعان و پدیدان نظریه‌ی فرانسوی تنظیم (regulation theory) و متناظر با آن در ایالات متحده، واضعان نظریه‌ی ساختار اجتماعی انباشت (social structure of accumulation)، نیز به‌طور عمیق و مستند به تحولات و نوآوری‌ها در مدل‌ها و شیوه‌های تنظیم بخش (mode of regulation) نهادی پرداخته‌اند که کشورهای مرکزی برای توسعه و دوام سرمایه‌داری، به‌خصوص پس از هر بحران بزرگ ساختاری، ابداع، و به تدریج، مطالعات خود را به کشورهای پیرامونی هم تسری داده‌اند... شرح مبسوط این مکاتب و دانش نهادسازی، مستلزم نگارش کتابی جداگانه است، اما همه‌ی این مکاتب به نتیجه‌ای کمابیش واحد می‌رسند: روش‌شناسی و

اصول عام نهادسازی یکی است و هرچند در هر دوره‌ی زمانی، مدلی غالب اما نه جاودانه برای توسعه وجود دارد، بیکر بندی نهادها در زمان و مکان هر کشور بنا به پیشینه‌ی تاریخی و فرهنگی آن متفاوت است و پیوسته باید انکشاف یابد.

پیرو برنامه‌ی پژوهشی نظری و عملی پیش گفته، با دقتی نزدیک به وسواس برای یافتن راهی که از خلال آن بتوان آرمان‌شهری واقعی خلق کرد، و با گام نهادن در توسعه از درد و رنج مردم کاست، با آثار اخیر رایت آشنا شدم و در آنجا با شگفتی توأم با تحسین، روش‌شناسی و اصول علمی ساختن مدل‌های تبدیل ضد سرمایه‌داری یا به بیان وی، راه انکشاف علم‌رهای بخش اجتماعی را یافتم. به زبانی گویاتر، روش‌شناسی و اصولی را یافتم که به‌کارگیری آن برای ساختن مدل بدیل ضد سرمایه‌داری برای توسعه، در هر جامعه‌ای ضروری است تا با استفاده از آنها، جامعه نه به دام انواع به اصطلاح مدل‌های من‌آوردی و ارتجاعی و پوپولیستی بیفتد، و نه به گرت‌برداری مبتذل از یک مدل، خواه آن خواه علیه سرمایه‌داری دچار شود؛ هرچند که در یک زمان و مکان معین، امکان موفقیت داشته باشد. از آنجا که تسلط به این روش‌شناسی و اصول، شرط لازم برای خلق هر مدل توسعه‌ی حذقلی سازگار با اوضاع و احوال یک جامعه‌ی معین است، مصمم شدم به ترجمه‌ی آثاری از وی بپردازم. البته این تصمیم بدان معنا نیست که همه‌ی آنچه را که رایت نوشته است باید درست پذیرفت، به‌طور مثال، اینکه وی نظریه‌ی مارکس را درباره‌ی سرمایه‌داری، جبریاورانه می‌داند، مورد من پذیرفته نیست. آنچه نزد من در کار او مهم‌تر است، روش‌شناسی درخشان و روی‌کرد راه‌گشای اوست.

کتاب حاضر برگردان دو مقاله از رایت است که هر دو، از آنجا که وی دست‌رس رایگان به دانش را ابزاری مهم برای رهایی می‌دانست، در شبکه‌ی مجازی یافت‌شدنی است. بخش نخست این کتاب با عنوان «گذرراه‌های

بدیل سوسیالیستی»، ترجمه‌ی مقاله‌ای است با عنوان: "Compass points towards a socialist alternative" که رایت در ۲۰۰۶ نوشته است. نام این بخش و کل کتاب از زیرعنوان همین مقاله برگرفته شده است. به قطع می‌توان گفت کتابی که بوراووی شاه‌کار وی می‌نامد، یعنی *دورنمای آرمان‌شهرهای واقعی Envisioning Real Utopias*، بسط آکادمیک محتوای همین مقاله است. این مقاله را به دلیل سادگی بیان و نمودارهایی که گویای مفهوم گذرراه‌های بدیل سوسیالیستی است برگزیدم. ازین رو، خواندن آن را برای ورود به بخش بعدی کتاب ضروری می‌دانم. این نکته را اضافه کنم که زیرنویس‌ها رایت را در مقاله‌ی مذکور به متن کتاب آورده‌ام؛ چرا که فکر کردم با این زیرنویس، مطلب برای خواننده‌ی فارسی زبان گسیخته می‌شود. در عوض، سواد تخصصی را در زیرنویس توضیح داده‌ام.

بخش دوم این کتاب با عنوان «بدیل ضد سرمایه‌داری چگونه ساخته می‌شود»، ترجمه‌ی آخرین کتاب رایت با عنوان *How to be an Anti-Capitalist in the 21st Century, 2019* است که خود در بازه‌اش نوشته: «هدف اصلی از نوشتن این کتاب، به دست دادن چکیده‌ای خوش‌خوان از استدلال‌های اصلی کتاب *دورنمای آرمان‌شهرهای واقعی* است که در ۲۰۱۰ به چاپ رسید. در سال‌های بعد از آن، به‌طور درزهای برای گروه‌های جماعتی، کنش‌گران، و گروه‌های کارگری در سراسر جهان درباره‌ی مطالب کتاب سخن‌رانی کرده‌ام. همه‌ی مخاطبان من به‌آید و آن مطر رحه علاقه‌مند، اما از بسیاری حجم و طول و تفصیل آکادمیک آن ناخرسود بود. بنابراین برآن شدم که نسخه‌ای کوتاه و خواننده‌پسند از آن بنویسم. رطبی نوشتن آن، ایده‌هایم به‌طور چشم‌گیر تحول یافت؛ به‌طوری که دیگر نمی‌شود گفت کتابی را که نوشته‌ام درواقع چکیده‌ی کتاب *دورنمای آرمان‌شهرهای واقعی* است. . . نقشی اولیه‌ی من برای پالایش آن کتاب، بیش‌تر به تکمیل آن تبدیل شد».